

TAHILA KARŞI: İLK DEVLETLERİN DERİN TARİHİ

James C. Scott

(Çev.: Akın Emre Pilgir)

Koç Üniversitesi Yayınları, 9. Baskı, İstanbul, 2019.

272 Sayfa

Sertifika No: 44739

Kitap İncelemesi

Yönetimlerin ve devletlerin ortaya çıkışları ve gelişimleri sosyal bilimler alanında güncelliğini koruyan bir araştırma alanıdır. Konuyla ilgili devam eden çalışmalar her geçen gün literatüre yeni bir bilgi dağarcığı ve bakış açısı kazandırmaktadır. İncelemesi yapılacak olan kitapta devletin ortaya çıkışı ve gelişimi konusu farklı alanları harmanlayarak interdisipliner bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Kitabın yazarı siyaset bilimi profesörü James C. Scott, tarih ve antropoloji alanlarında çalışmalar yapmaktadır. “Tahıla Karşı” adlı kitabın ilk baskısı 2017 yılında Amerika’da yayımlanmıştır. 2018’de Türkiye’de yayın hakkı verilen kitap ‘Siyaset Bilimi’ alanında ‘Doktor’ unvanına sahip Akın Emre Pilgir tarafından çevrilerek, 2019 yılında Türk okuruyla buluşmuştur. Devletlerin oluşumunun tarihsel süreçte nasıl ilerlediğini incelemeyi hedef alan kitap, Mezopotamya’nın alüvyonlu topraklarından Çin’in löslü arazilerine kadar uzanan bölgede, zaman zaman Romalıları da ele alarak detaylı ve karşılaştırmalı bir şekilde ilk devletlerin yönetim detaylarını ve çöküşlerini incelemiştir. Bilinen tarih anlatıcılığından daha farklı bir bakış açısıyla ele alınan kitapta, M.Ö. 6500- M.Ö. 1500’lü yılları arası merceğe altına alınmıştır. Aynı zamanda kitapta M.S. 1600’lü yıllara ve Antroposen¹ tartışmalarına da anlatılan dönemlerin daha iyi anlaşılması açısından değinilmiştir. Genel bir ifadeyle, yazar kitapta kurumsal devlet öncesinde edinilen edimlerin ilk devletlerdeki yansımalarını pre-modern dönem örnekleriyle anlatmıştır. Dönem yansımaları farklı bölümlerde geniş çaplı örneklerle ele alınmıştır. Detaylı bir giriş bölümüne sahip olan kitap, yedi bölümden oluşmaktadır.

Kitabın giriş bölümü, devlet oluşumunun yan ürünleri olan ve kitabın ilerleyen bölümlerinde ana temalar olarak işlenecek hastalıklar, kölelik, alüvyonlaşma ve su baskınları, çöküş konuları hakkında kısa ön bilgiler içermektedir. Yazara göre, bu belirtilen yan ürünler devletlerin ortaya çıkışından önce daha küçük gruplar halinde yerleşik yaşayan insanların icat ettiği ama devletlerle beraber sistematikleşen ve daha büyük çaplarda yaşanan olaylardır. Örneğin, sulama kanallarının inşası ve ekinlerin evcilleştirilmesi, devletlerden önce ortaya çıkmış ancak devletlerin nüfusu yoğunlaştırmak amacıyla daha

¹ Sanayi Devrimi’nden bugüne kadar olan ve devam edecek döneme verilen isim. İnsan Çağı olarak da anılmaktadır.

yaygın ve kurumsal bir şekilde uygulama alanı bulan faaliyetlerdir. Bu konular üzerinde detaylı bilgiler ilerleyen bölümlerde verilmiş olup, giriş bölümünde yer alan zaman çizelgeleriyle yazar, anlatacağı dönemlerin okuyucuların zihninde netlik kazanmasını hedeflemiştir.

“Ateşin, Bitkilerin, Hayvanların Evcilleştirilmesi ve de Bizim” adlı ilk bölümde, ateşin keşfiyle yaşanan çevre şekillendirme ve yemek pişirmenin, en az hayvanlar ve ekinler kadar insanları da evcilleştirdiği ve dönüştürdüğü anlatılmaktadır. Çiğ tüketilen besinler ateşin keşfiyle beraber pişirilerek tüketilmeye başlanmış ve ilerleyen süreçte insanların bağırsaklarında ve dışlarında dönüşümler yaşanmıştır. Bu minvalde, doğru beslenme yöntemi olan pişirme ile insanların beyinlerinin büyüdüğü de not edilmiştir. Öte yandan, ele alınan dönemde tarım arazilerinin genişletilmesi için ormanların yakılması farklı ekin türlerinin yetiştirilmesine olanak sağlamıştır. Böylece besin zincirinde daha aşağıda kalan kaynaklar çeşitlenmiş ve bollaşmıştır. Böylesi bir durumda yerleşik hayata geçişin kolaylaştığı ifade edilebilir.

“Dünyayı Biçimlendirmek: Ev Yerleşkesi” adlı ikinci bölümde, yerleşik hayata geçiş konusu üzerinde durulmaktadır. Bölümde, insanların yerleşik hayata geçmeleriyle besledikleri hayvanları da yaşadıkları bölgelerde kendilerine yakın tutarak yaşamaya başlamaları konusu ön plana çıkmaktadır. Burada yerleşik hayata geçme durumunun koşullarının izah edilmesinin yanı sıra, hastalıkların yayılması konusuna da ışık tutulmaktadır. Bitki ve hayvanların evcilleştirilmesi ilk devletlere, uygarlıklara ve kültürlere temel oluştursa da bahsi geçen canlılar ve insanlar bu dönemde zayıf ve kırılgan bir genetiğe sahip oldukları için yerleşik olarak iç içe yaşama durumu olumsuz koşulları beraberinde getirmektedir. Özellikle tarım boyutu ele alındığında aşırı emek isteyen bir iş olması, kırılganlıkların getirdiği olumsuzluklarla mücadeleyi gerektirdiği vurgusu yapılmaktadır. Buradaki ilk mücadele avcı toplayıcı olarak adlandırılan ilk yerleşik grupların nüfuslarını artırmak amacıyla doğum oranlarını yükseltmeleridir. Göçebe yaşam tarzına nazaran yerleşik hayat tarzındakiler, emeğe duyulan ihtiyaç dolayısıyla farklı doğum kontrol yolları benimsemişler ve nüfuslarını artırmak için uğraşmışlardır. Aynı zamanda bu bölümde yazarın bu konuyla ilgili çalışmalar yapan diğer yazarlara atıflarıyla tekrar gündeme getirdiği “kimin kime hizmet ettiği” meselesi farklı bir tartışma konusudur. Burada bahsedilen durum, insanların hayvanları evcilleştirirken onların her türlü ihtiyaçlarını gidermeleri, onların rahatları için uğraşmaları ile insanların hayvanlardan yararlandıkları besin ve taşımacılık konuları üzerinde durularak kimin hizmetkar olduğu tartışmasıdır. Aslında bu tartışmaya karşılıklı bir çıkar ilişkisinin farklı bir örneği olarak bakılırsa açıklanması ve anlaşılabilirliği daha kolay olacaktır.

Ortaya çıkan ilk devletlerin tarımla olan ilişkilerini ele alan “Zoonozlar: Kusursuz Bir Epidemiyolojik Fırtına” adlı üçüncü bölümde, yapılan araştırmalar sonucunda ilk devletlerin ne zaman ve nerede ortaya çıktıklarına dair net bir bilgi olmadığı gerçeği üzerinde durulmaktadır. Bu konu hakkında kitaptaki en

net bilgi, Neolitik dönemde başlayan tarımsal yerleşkenin devlet oluşumundaki öncülüğü doğrultusunda devletlerin bu dönemde ortaya çıktıkları şeklindedir. Ayrıca, konuyla ilgili en fazla arkeolojik bulgunun ilk devletin kurulduğu yerin Sümer kenti olan Uruk olduğu yönünde belgelendirildiği belirtilmektedir. Nitekim yazar kitap boyunca Uruk kentindeki tarım, hastalıklar, nüfus gibi konulara sıkça değinerek diğer devletler hakkında karşılaştırmalı bilgiler sunmaktadır. Bölümde ele alınan Uruk kentinden yola çıkılarak genelleme yapılan konulardan en önemlisi, su taşımacılığıdır. Kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek olgunluğa ulaşamamış devletlerin ihtiyaçlarını giderebilmek için su taşımacılığı kullanmaları hem maddi açıdan hem de hız açısından büyük önem taşımaktadır. Tarih kitaplarında ilk yerleşim yerleri olarak nitelendirilen sulak alanların yarattığı olumsuz koşullar, çamurlaşma ve su baskınları, bir yana bırakıldığında su taşımacılığı dönem insanları için hayati nitelik taşımaktadır. Bu şekilde devletler hem mal hem insan taşımacılığı yapabilmişlerdir. Burada belirtilen insan taşımacılığı, çevreden gelen devletlerden veya devletsiz biçimde yaşayan kişilerin devletlere gelmesi durumudur. Böylece insan taşımacılığı doğum oranı yükselmesine rağmen anne ve bebek ölümlerinin çok olduğu bu dönemde nüfusun artışı için artı bir değer kazandırmaktadır. Ayrıca ilk devletlerin oluşumunda temel rol oynayan tahıl için de artı bir emek gücü ortaya çıkmaktadır. Artan nüfusun burada değerlendirilmesi eksik olan emek gücünü karşılar nitelikte olacaktır.

“İlk Devletlerin Tarımsal Ekolojisi” isimli dördüncü bölümde, üçüncü bölümde vurgu yapılan tahıl ve vergi ilişkisi üzerinde durulmaktadır. Burada detaylıca işlenen konu, devletlerin ana geçim kaynağı olan vergilerin neredeyse tamamını oluşturan tahılın, yoğun emek isteyen ve uzun süre dayanabilen bir besin kaynağı olmasından dolayı özenle korunmasıdır. Konuyla ilgili olarak ilk devletler yetiştirilen tahılların ve bunları yetiştiren halkın hem barbarlardan korunması hem de çiftçilerin kaçmaması için kent sınırlarına duvar örmüşlerdir. Böylece tarihte ilk kez devletler birer savunma kabuğu oluşturmuşlardır. Bu savunma kabuklarıyla hem akıncıların istilaları önlenmiş hem de tebaa içerisindeki emeğin dışarı çıkmasının önüne geçilmiştir. Öte yandan bölümde, vergilerin tutulması konusunun devletler için ayrı bir öneme sahip olduğu vurgusu yapılmaktadır. Kitabın bu bölümünde ilk devletlerin gerçekleştirdiği birçok uygulamaya yer verilmiştir. Bunlar; sulama kanalları, sulama ve kanal ağlarını genişletmek, doğumu destekleyici politikalar yapmak ve uygulanmasını sağlamak, iskanı arttırmak, nüfus sayımı yapmak, vergi düzeni ve kadastro çalışmalarıdır. Bu uygulamalar her devlette görülmemekle beraber genel olarak farklı devlet uygulamalarında da birbirlerine benzer bir çerçeveye çizmişlerdir.

Kitabın “Nüfus Kontrolü: Esaret ve Savaş” adlı beşinci bölümünde genel olarak, devlet artık ürünlerin artırılması için zorlayıcı ve kısıtlayıcı bir kuvvet olarak nitelendirilmektedir. Artık ürünlerin artırılması için gerekli ön koşul, nüfusun fazla olmasıdır. Konuyla ilgili en zengin devletin, nüfusu fazla olan devlet olduğu çıkarımında bulunmaktadır. Ancak önceki bölümlerde

belirtildiği üzere yaşanan ölü doğumlar neticesinde nüfus az olabiliyordu. Burada devreye, yine devletlerden önce uygulanmaya başlanan kölelik sistemi girmektedir. Kitapta köleler; savaş esirlerinden, zorla iskân ettirilenlerden ve sınır çeperlerinde toplu olarak yaşama hakkına sahip oldukları halde kötü muamele görüp emekleri sömürülenler olarak üç ayrı grupta ele alınmaktadır. Aristoteles'e atıfta bulunan yazar, dönemin koşulları dolayısıyla köleliğin ve onlara kötü davranılmasının normal olduğunu belirtmektedir. Genellikle savaş esirlerinden olan kölelerde erkekler kadar kadın ve çocuklar da büyük önem taşıyordu. Çünkü anne ve çocuk ölümü yüksek olan ilk devletlerde köle kadınların doğum yapmasıyla nüfus artış gösterecek ve devletin kendi kültürüyle yetişecek emek gücü artacaktır. Bölümün sonuna doğru emeğin büyük kısmını karşılayan köleler için yazar tartışmaya açık bir konuyu gündeme getirmektedir: "Devleti emeğiyle inşa eden köleler mi yoksa özgür tebaa ve yöneticiler mi tarih kitaplarında yer almalı ve anılmalıdır?"

"İlk Devletlerin Kırılma Nedenleri: Dağılmanın Getirdiği Çöküş" adlı altıncı bölümde, ilk devletlerin son bulma nedenleri irdelenerek bunun bir çöküş mü yoksa yeniden düzenleme mi olduğu konusunda bir tartışma ele alınmaktadır. Devlet öncesi düzende yerleştikleri yerleri terk edip sonra aynı yere tekrar yerleşen insanların, devletin son bulmasındaki rolü tartışmanın ana temasını oluşturmaktadır. Yazara göre çöküş, merkezileşmiş bir yerin parçalara ayrılarak özerk yönetimler halinde devam etmesi durumunu açıklamaktadır. Çünkü devletin tebaası devlet çökerken veya çöktükten sonra farklı yerlere yerleşmiştir. Bu aşamada ölüm oranlarının çok az olduğunu belirten yazar, temel gıda eksikliği, hasatta sorun yaşanması, bulaşıcı hastalıklar, devletin halka aşırı baskı kurması sonucu halkın kaçması, yakacak odun yetersizliği, ormansızlaşmayla gelen olumsuz koşullar, düşman devletlerle veya barbar gruplarla savaşlar ve üretimin seçkinlere yönelik olması gibi nedenlerle devletlerin çöktüğünü/son bulduğunu belirtmektedir. Nitekim kitapta bir devletin son bulması durumunun tebaa için yeniden düzenleme, yönetici seçkinler için çöküş olduğu ayrımı tartışmaya farklı bir boyut kazandırmaktadır. Çöküşler ardından kayıt yoksunluğundan veya yetersizliğinden kaynaklanan karanlık çağlara "kanıtların yoksunluğu yoksunluğa kanıt değildir" sözüyle farklı bir ironi kazandırılmıştır.

Kitabın "Barbarların Altın Çağı" adlı son bölümünde ise, ilk devletlerden yaklaşık 1600'lere kadar faaliyetlerini sürdüren barbarlar ele alınmaktadır. Yazarın, barbar kelimesini, döneminde devletin tebaası olmayan kişiler için aşağılama amaçlı kullanılması nedeniyle, "devletsiz insanlar" anlamını barındıracağı belirtilmiştir. Bu bölümde, devletlerin ve barbarların ilişkilerine yer verilmiş ve barbarlar için devletlerin ganimet toplamak ve haraç almak için cazip yerler olduğuna değinilmiştir. İlerleyen kısımlarda, devletler ve barbarların ilişkisinin ticari nitelik taşıdığı, devletlere bir nevi koruma sağladığı (koruma haracı) üzerinde durulmaktadır. Ancak kitapta barbarlar hakkında yazılan devletlerle karanlık ikizler olduğu bilgisi oldukça ilgi çekicidir. Kitapta konuya ilişkin, Çinliler ve Romalıların barbarları kontrol altında tutma amacıyla, barbar

bir yönetici atamalarına yardımcı olarak onları yönetmek istemeleri örnek olarak verilmektedir. Ancak bu yönetimler zamanla özerk birer yönetime dönüşmüşlerdir. Devlet baskısına maruz kalmak istemeyen barbarlar, yeni yönetici sınıflara dönüşmeleriyle ve devletlere paralı askerlik yapımlarıyla devleti benimsemeye ve yönetim süreçlerine dahil olmaya başlamışlardır. Yazarın barbarlara yönelik bir diğer yaklaşımı ise, tarih anlatıcılığında barbarların küçük devletlerin aksine, devletsiz insanların gözünden anlatılmasının daha adil olacağı konusudur.

Kısaca bu şekilde özetleyebileceğimiz kitap, ilk devletlerin ortaya çıkışı konusunda literatürdeki yönetim kitaplarından farklı bir anlatım tarzıyla ele alınmıştır. Okuyucuya yerleşik hayata hangi koşullarda ve hangi mücadelelerle geçildiğini farklı boyutlarıyla detaylı bir şekilde açıklamaktadır. Yazarın kişisel görüşlerine sıklıkla yer vermesi ve anlatılan tarihi alışılmışın dışında yorumlaması, kitabı aynı konuda yazılan eserlerden ayırmaktadır. İlk devlet olarak nitelendirilen devletlere kısaca değinmesi ve karşılaştırması akılda kalıcılığı artırmaktadır. Çevirmenin konuya hakimliği dolayısıyla anlam bozulmaları yok denecek azdır ve bu durum okuyucunun esere olan ilgisini ve hakimiyetini artırmaktadır. Konu ile ilgili çalışma yapacak araştırmacılar için sürekli başvurulacak el kitabı niteliğinde olan eser, içerisinde yeni sorular ve tartışma alanları da yaratmaktadır. Bu bağlamda, ilerleyen dönemlerde yapılacak olan çalışma konularına kapı aralamaktadır.

KAYNAKÇA

- Çöllü, İbrahim (2019), Devletin Kökenleri ve Gelişimi ile ilgili Teoriler, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Poggi, Gianfranco (2019), Modern Devletin Gelişimi: Sosyolojik bir Yaklaşım, Çev.: Şule Kut, Binnaz Toprak, 9.Baskı, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Scott, James C. (2021), Tahıla Karşı: İlk Devletlerin Derin Tarihi, Çev.: Akın Emre Pilgir, 3. Baskı, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.